

رابطه سببیت بین افشای اطلاعات و انعقاد قرارداد بیمه دریایی

(مقاله علمی - پژوهشی)

منصور امینی*

مجتبی محمدی**

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۲/۰۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۵/۲۵

چکیده

در قانون بیمه ایران و قانون بیمه دریایی انگلیس اشاره‌ای به ضرورت وجود «رابطه سببیت» بین «عدم افشا و ارائه نادرست اطلاعات» با انعقاد قرارداد بیمه نشده است. در صورتی که به صرف تحقق عدم افشا و ارائه نادرست اطلاعات، امکان ابطال قرارداد بیمه وجود داشته باشد، نتیجه اقتصادی این امر بسیار سنگین است. در این تحقیق با روشی توصیفی-تحلیلی نسبت به بررسی و تحلیل تطبیقی مقررات قانونی و رویه قضایی حقوق ایران و انگلیس اقدام شده است. یکی از راهکارهای مهمی که به منظور تعدیل ضمانت اجرای سنگین عدم افشا و ارائه نادرست اطلاعات ارائه شده است، ضرورت وجود رابطه سببیت بین عدم افشای اطلاعات و ارائه نادرست اطلاعات با انعقاد قرارداد بیمه است که بیمه‌گر باید برای برخورداری از حق فسخ قرارداد، پس از این که اثبات نمود اطلاعات براساس «معیار نوعی» اساسی محسوب می‌شوند، با توجه به «معیار شخصی» اثبات کند عدم افشا و ارائه نادرست اطلاعات سبب انعقاد قرارداد توسط او شده‌اند.

کلید واژگان:

عدم افشا و ارائه نادرست اطلاعات، رابطه سببیت، حق فسخ قرارداد بیمه، معیار شخصی، معیار نوعی.

---

* دانشیار، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی

aminimansour@yahoo.fr

** دانشجوی دکتری حقوق تجارت و سرمایه‌گذاری بین‌المللی، دانشگاه شهید بهشتی (نویسنده مسئول)

mohammadi279@yahoo.com

مقدمه

در انعقاد عقود غیر از قراردادهای بیمه، کافی است طرفین سوءنیت یا به عبارت دیگر قصد نامشروع از انعقاد قرارداد نداشته باشند. در قراردادهای بیمه‌دریایی به دلیل اینکه خطری که قرار است تحت پوشش بیمه واقع شود، در اکثر مواقع برای بیمه‌گذار روشن است، ولی برای بیمه‌گر به صورت کامل روشن نیست و طرفین به دلیل اینکه معمولاً در کشورهای مختلف قرار دارند و از راه دور نسبت به انعقاد قرارداد بیمه‌دریایی اقدام می‌کنند و دارای اطلاعات برابری نیستند، لذا در مقایسه با سایر قراردادها چیزی بیشتر از نداشتن سوءنیت توسط طرفین قرارداد لازم است. بنابراین به دلیل ویژگی‌های خاص قراردادهای بیمه‌دریایی، بیمه‌گذار باید در انعقاد قرارداد حداکثر حسن نیت را داشته باشد که این مفهوم با عنوان «دکترین حداکثر حسن نیت»^۱ شناخته می‌شود.

حسن نیت بیمه‌گذار در قالب دو تعهد مهم که عبارت‌اند از: «افشای اطلاعات»^۲ و اجتناب از «ارائه نادرست اطلاعات»^۳ نمود پیدا می‌کند. این دو تعهد از دکترین حداکثر حسن نیت سرچشمه می‌گیرند و نه بالعکس. به طور کلی، نقض وظیفه رعایت حداکثر حسن نیت با اثبات عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات اثبات می‌گردد.^۴

قانون بیمه ایران و قانون بیمه‌دریایی انگلیس علی‌رغم قاعده‌سازی در مورد عدم افشا و ارائه نادرست اطلاعات، اشاره‌ای به رابطه سببیت ننموده‌اند و صرفاً به برخورداری بیمه‌گر از حق فسخ بیمه پرداخته‌اند.^۵ این سکوت منجر به شکل‌گیری این بحث شده است که آیا وجود رابطه سببیت ضروری می‌باشد یا با توجه به سکوت قانون‌گذار صرف عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات برای برخورداری بیمه‌گر از حق فسخ قرارداد کافی است.^۶

1. Doctrine of *uberrimae fidei*.

2. Disclosure

3. Representation

4. Lowry, J. "Redrawing the Parameters of Good Faith in Insurance Contracts", *Current Legal Problems UCL*, Volume 60, 2007, p 338.

۵. صادقی نشاط، امیر، *حقوق بیمه دریایی*، تهران: نشر میزان، چاپ دوم، ۱۳۹۱، ص ۷۲.

6. Bennett, H. *The Law of Marine Insurance*. Oxford Publication, UK, 2007, p 116.

در صورت عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات، مطابق قانون بیمه دریایی انگلیس، خواه نقض تعهد عمدی باشد، خواه غیر عمدی، بیمه‌گر از حق ابطال قرارداد برخوردار می‌گردد؛^۱ ولی در حقوق ایران، اگر نقض تعهد فوق عمدی باشد، قرارداد بیمه باطل است و بیمه‌گر امکان بقای قرارداد را در این حالت ندارد.^۲ نتیجه اقتصادی این امر بسیار شدید و به طور نامتناسبی سنگین است. قرارداد بیمه به گونه‌ای بی‌ارزش می‌شود که بیمه‌گذار حفاظت اقتصادی‌ای را که قرارداد بیمه درصدد تأمین آن بود، از دست می‌دهد. البته این امر به این معنا نیست که تعهد افشای اطلاعات اساسی و ضمانت اجرای آن در هر صورت بی‌مفهوم است. نقش بیمه‌گران ارزیابی خطر است و در صورتی که اطلاعاتی اساسی وجود داشته باشد که فقط برای بیمه‌گذار شناخته شده هستند، بیمه‌گذار باید نسبت به افشای آنها اقدام نماید. وسعت بدون مرز تعهد بیمه‌گذار، در کنار نتیجه فسخ قرارداد بیمه، اخیراً موجب ایجاد برخی نگرانی‌ها در رویه قضایی شده است.^۳ بررسی آرای قضایی اخیر دادگاه‌های انگلیس نشان می‌دهند که یکی از راهکارهایی که به منظور تعدیل دکتترین حداکثر حسن نیت ارائه شده است، تأکید بر لزوم رابطه سببیت بین عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات با انعقاد قرارداد بیمه توسط بیمه‌گر است که قبل از اینکه بیمه‌گر اقدام به فسخ قرارداد نماید، باید آن را اثبات نماید.^۴

صرف عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات، برای برخورداری بیمه‌گر از حق فسخ قرارداد کافی نیست و بیمه‌گر باید به سبب عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات اقدام به انعقاد قرارداد نموده باشد؛ یعنی پس از اینکه اثبات شد اطلاعاتی که افشا نشده است یا به صورت نادرست ارائه شده‌اند، اساسی محسوب می‌شوند، بیمه‌گذار باید ثابت نماید که چنین رابطه سببیتی نیز وجود داشته است. با عنایت به اینکه در قانون ایران و قانون انگلیس هیچ‌گونه اشاره‌ای به ضرورت وجود این رابطه سببیت نشده است، سؤالی که اکنون مطرح می‌شود، این است که این الزام از کجا ناشی می‌شود؟ پس از اینکه رویه قضایی انگلیس به این نتیجه رسید که وجود رابطه سببیت

۱. حق ابطال قرارداد که در کامن‌لا وجود دارد، در حقوق ایران معادل حق فسخ قرارداد از ابتدا می‌باشد. لذا در این پژوهش هنگام بحث در حقوق انگلیس منظور از حق فسخ، حق فسخ قرارداد از ابتدا است.

۲. در صورتی که نقض تعهد غیر عمدی باشد و عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات قبل از وقوع حادثه آشکار شود، بیمه‌گر حق فسخ قرارداد را دارد، ضمن اینکه می‌تواند با دریافت اضافه حق بیمه نسبت به بقای قرارداد اقدام نماید.

3. Lowry, J. "Redrawing the Parameters of Good Faith in Insurance Contracts", op cit, p. 339.

4. ibid, p 340.

نیز علاوه بر اساسی بودن اطلاعات ضروری است، این سؤال مطرح شد که معیار تشخیص وجود رابطه سببیت بین عدم افشا یا ارائه اطلاعات چیست و آیا همان معیار نوعی که در تشخیص اساسی بودن مورد استفاده قرار می‌گیرد و قانون بیمه دریایی انگلیس به آن تصریح نموده است، در مورد تشخیص وجود رابطه سببیت نیز اعمال می‌گردد؟ مسئله دیگری که متعاقباً مطرح شد، این بود که رابطه سببیت بین عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات چگونه باید اثبات شود و بار اثبات آن برعهده کیست؟

در این تحقیق، ابتدا بر اساس متن قوانین و رویه قضایی به مفهوم رابطه سببیت در تعهد به افشای اطلاعات در قراردادهای بیمه دریایی می‌پردازیم، سپس به این موضوع اشاره می‌کنیم که بیمه‌گر برای برخورداری از حق فسخ قرارداد باید ثابت نماید که عدم افشای اطلاعات سبب انعقاد قرارداد شده است. بعد از شناخت مفهوم رابطه سببیت و اثبات ضرورت وجود آن تحلیل می‌کنیم که معیار تشخیص وجود یا فقدان رابطه سببیت چیست و چه شخصی باید وجود چنین رابطه‌ای را اثبات کند و آیا به صرف اثبات اساسی بودن اطلاعات افشا نشده، وجود رابطه سببیت بین عدم افشا و انعقاد قرارداد بیمه مفروض است یا خیر. بنابه مراتب فوق، پژوهش حاضر را به دو گفتار تقسیم می‌نماییم؛ در گفتار اول در مورد «مفهوم و ضرورت رابطه سببیت» مطالعه می‌نماییم و در گفتار دوم به بررسی «معیار تشخیص و نحوه اثبات رابطه سببیت» می‌پردازیم. در نهایت نتایج این نوشتار ارائه خواهد شد.

۱. مفهوم و ضرورت رابطه سببیت

همان‌طور که مطرح شد، در قانون ایران و انگلیس صرفاً به بیان این مقررہ اکتفا شده است که در صورت عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات، بیمه‌گر حق فسخ قرارداد را دارد. ولی در این خصوص بحث نشده است که عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات باید منجر به انعقاد قرارداد شده باشند؛ به عبارت دیگر، باید بین این دو مفهوم رابطه سببیت وجود داشته باشد. لذا ضروری است ابتدا تشریح نماییم که مفهوم این رابطه سببیت چیست و سپس اثبات نماییم علی‌رغم سکوت قانونی چه دلایل و مستندات مبنی بر ضرورت وجود رابطه سببیت برای برخورداری از حق فسخ قرارداد بیمه دریایی وجود دارد.

۱.۱. مفهوم رابطه سببیت

شخصی که اطلاعات به نادرستی برای او ارائه شده است، باید به آن اطلاعات اعتماد کرده باشد، به این معنا که اطلاعات مزبور سبب انعقاد قرارداد باشند. بنابراین، اگر این اطلاعات مورد توجه شخص قرار نگرفته باشد، در صورتی که خودش حقیقت را بداند و آگاهانه در خصوص صحت اطلاعات ریسک نماید و اگر واقعیت را نیز می‌دانست همچنان به انعقاد قرارداد اقدام می‌نمود یا در صورتی که به اطلاعات خودش تکیه کرده باشد، این شخص نمی‌تواند به سبب ارائه نادرست اطلاعات نسبت به فسخ قرارداد اقدام کند یا ادعای جبران خسارت داشته باشد. حتی اگر این اطلاعات به صورت متقابلانه باشد و سبب انعقاد قرارداد توسط شخص گردد، در صورتی که شخص در غیاب این اطلاعات همچنان همان اقدام را انجام بدهد، نمی‌تواند ادعای مطالبه خسارت نماید.^۱

لذا طرفی از قرارداد که ارائه اطلاعات نسبت به او انجام می‌شود، باید اعتقاد داشته باشد که اطلاعات ارائه شده درست هستند و باید بر اساس چنین اعتقادی عمل کند. بنابراین اگر مخاطب از واقعیات مطلع باشد، ارائه نادرست اطلاعات سبب انعقاد قرارداد نشده است. بنابراین ارائه نادرست اطلاعات در مورد ویژگی‌های کالایی که از طریق دریا حمل می‌شود و نماینده بیمه‌گر کالا را بازرسی می‌کند، سبب انعقاد قرارداد نمی‌گردد. بنابراین اظهارات نادرست بعد از انعقاد قرارداد ارائه نادرست اطلاعات محسوب نمی‌شود. لذا برای فسخ بیمه‌نامه در قراردادهای بیمه، ارائه نادرست اطلاعات باید سبب اشتباه شده باشد. اگر بیمه‌گر بتواند اطلاعات درست را به دست بیاورد، ارائه نادرست اطلاعات سبب انعقاد قرارداد بیمه نمی‌شود. لذا در صورتی که واقعیتهای موضوع مسئله توسط کتاب‌های راهنمای تجارت خاصی مشخص شده باشد و طرفی که ارائه اطلاعات نسبت به انجام شده است، این کتاب را بررسی کند، اظهارات نادرست در مورد وضعیت آن تجارت خاص، سبب انعقاد قرارداد نمی‌شود.^۲

1. Treitel, Sir Guenter, *The Law of Contract*, Thomson (Sweet & Maxwell) publication, Eleventh Edition, 2003.p.338.

2. William Herbert, op cit, p. 587.

3. For further study see: Simon S. BA (Oxon), ACA, DipLaw, Peter B. BA, LLB (Cantab), *Briefcase on Contract Law*, Cavendish Publishing, 1999, p.128; *Attwood v Small and Others* (1838) HL; *Redgrave v Hurd* (1881) CA; *Edgington v Fitzmaurice and Others* (1884) CA.

لذا در قواعد عمومی قراردادها، لزوم اعتماد به ارائه نادرست اطلاعات به این معناست که اطلاعات ارائه شده بر رفتار مخاطب تأثیرگذار باشد. البته نیازی نیست که تنها سبب باشد و کافی است یکی از اسباب انعقاد قرارداد باشد. بنابراین اگر بتوان اثبات کرد رفتار طرف قرارداد به خاطر اطلاعات ارائه شده تحت تأثیر قرار نگرفته، این الزام تأمین نشده است.^۱ اطلاعاتی که بیمه‌گذار موظف به اعلام آن به بیمه‌گر است، باید دارای خصوصیتی باشد که از دید بیمه‌گر برای ارزیابی خطری که می‌خواهد به عهده بگیرد، مؤثر باشد.

این اطلاعات برای بیمه‌گذار هم باید معلوم باشد.^۲ ولی ضمانت اجرای آن در حقوق ایران و انگلیس متفاوت است. در حقوق انگلیس، بیمه‌گذار مجبور نیست اطلاعاتی را که در ارزیابی خطر مؤثر نیست، به اطلاع بیمه‌گر برساند و اعلام نکردن اطلاعاتی که بر خود بیمه‌گذار معلوم نیست، ولو اینکه در ارزیابی خطر مؤثر باشد، قصوری از ناحیه او تلقی نمی‌شود و تأثیری در سرنوشت بیمه‌گر ندارد؛ ولی در حقوق بیمه ایران وضعیت کمی متفاوت است. در صورتی که عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات عمدی باشد، قرارداد بیمه باطل است و مطابق ماده ۱۳ قانون بیمه ایران، اگر عدم افشا و ارائه نادرست اطلاعات از روی عمد نباشد و قبل از وقوع حادثه مشخص گردد، موجد حق فسخ برای بیمه‌گر است، ضمن اینکه بیمه‌گر می‌تواند اضافه حق بیمه را دریافت و قرارداد را ابقا کند و در صورتی که بعد از وقوع حادثه، نادرست بودن اطلاعات یا عدم افشا مشخص گردد، خسارت نسبت به وجه بیمه پرداختی و وجهی که باید در صورت ارائه درست اطلاعات پرداخت می‌شد، تقلیل خواهد یافت.

اطلاعاتی که روی عقیده بیمه‌گر درباره خطر اثر می‌گذارد، به دو صورت متجلی می‌شود: گاهی این اطلاعات مستقیم روی نرخ بیمه اثر می‌گذارد. گاهی نیز اطلاعات تأثیر مستقیم روی نرخ بیمه ندارد، ولی درعین حال این وضعیت روی تصمیم بیمه‌گر به قبول یا رد بیمه اثر می‌گذارد.^۳

۱. Treitel, G. op cit, p.109.

۲. السان، مصطفی و محمدرضا منوچهری، **حدود تعهدات بیمه‌گذار به دادن اطلاعات در بیمه‌های**

اشخاص، مجله پژوهشنامه بیمه، تابستان ۱۳۸۸، شماره‌های ۹۳ و ۹۴، ص ۸۰.

۳. کریمی، آیت، **کلیات بیمه**، تهران، نشر پژوهشکده بیمه، ۱۳۹۵، ص ۱۰۷.

بنابراین بین ارائه نادرست اطلاعات و توافق به انعقاد قرارداد باید رابطه سببیت وجود داشته باشد. این الزام ذهنی «رابطه سببیت»^۱ نامیده می‌شود.

۱.۲. ضرورت وجود رابطه سببیت

اصل حسن نیت به معنای گسترده و امروزی آن و به‌عنوان یک تعهد کلی حاکم در تمام قراردادهای نخستین بار در سال ۱۷۶۶ با پرونده معروف «کارتر علیه بوهم» در رویه قضایی انگلیس ظاهر شد.^۲ ولی در این پرونده بحثی در خصوص ضرورت رابطه سببیت ایجاد نشد. همان طور که اشاره شد، قانون بیمه دریایی انگلیس مصوب ۱۹۰۶، علی‌رغم اینکه در مورد عدم افشا و ارائه نادرست اطلاعات قاعده‌سازی نموده، در مورد رابطه سببیت سکوت کرده و این بحث در رویه قضایی مطرح شده است که نیازی به وجود رابطه سببیت بین عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات اساسی و انعقاد قرارداد بیمه دریایی وجود دارد یا باید به ظاهر قانون اعتماد نمود و بر این عقیده استوار بود که بیمه‌گر برای برخورداری از حق فسخ یا اثبات باطل بودن قرارداد بیمه، صرفاً باید اساسی بودن اطلاعات را ثابت کند.

بحث ضرورت وجود رابطه سببیت بین عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات اساسی و انعقاد قرارداد بیمه دریایی اولین بار در سال ۱۹۷۴، در پرونده «شرکت با مسئولیت محدود پِریگر و لایت دیفیوزرز علیه پلاک»^۳ مطرح شد. قاضی «کِر»^۴ در این پرونده مقرر نمود اساسی بودن عدم افشا و ارائه نادرست اطلاعات مطابق معیار عینی برای اعلام بطلان قرارداد بیمه کافی نیست. علاوه بر این باید مطابق معیار شخصی نیز به این نتیجه رسید که بیمه‌گر بر اساس شروط مورد توافق نسبت به انعقاد قرارداد اقدام نموده است. امکان فسخ قرارداد بیمه از ابتدا توسط بیمه‌گر در غیاب رابطه سببیت مطابق معیار نوعی و صرفاً به دلیل اینکه یک بیمه‌گر محتاط نیز تحت تأثیر قرار می‌گرفت، امری نامعقول خواهد بود. بعدها قضاة دادگاه تجدیدنظر که قاضی «کِر» نیز عضو آن بود، در پرونده «سی تی آی علیه اوشنز»^۵ با این استدلال که عبارات قانون بیمه دریایی انگلیس

1. Inducement

۲. امینی، منصور و یحیی ابراهیمی، حسن نیت در قراردادها: از نظریه تا عمل؛ نگاهی به موضوع در نظام حقوقی کامن لا، مجله تحقیقات حقوقی، دوره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۰، شماره ۲، ص ۳۰.

3. Berger & Light Diffusers Ltd Pollack [1973] 2 Lloyd's Rep. 442.

4. Kerr J

5. CTI v Oceanus

مصوب ۱۹۰۶ شامل رابطه سببیت مطابق معیار شخصی نیستند، برخلاف پرونده «شرکت با مسئولیت محدود برگر و لایت دیفیوزر علیه پُلاک» حکم صادر نمودند. اگرچه مجلس اعیان انگلیس به همین دلیل حکم پرونده «سی تی آی علیه اوشنز» را نقض نمود.^۱

پرونده مهم دیگری که متعاقباً در رویه قضایی انگلیس مطرح شد، پرونده «شرکت بیمه پان آتلانتیک علیه شرکت بیمه پان تاپ»^۲ است که بسیاری از قواعد مربوط به رابطه سببیت بین عدم افشای اطلاعات و انعقاد قرارداد از این پرونده ناشی می‌شود. منشأ ایجاد مباحث در خصوص رابطه سببیت بین عدم افشای اطلاعات و انعقاد قرارداد دو مسئله‌ای بود که مطرح شد. اولین مسئله این بود که آیا اثبات اساسی بودن عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات برای برخورداری بیمه‌گر از حق فسخ قرارداد کافی می‌باشد یا لازم است عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات سبب انعقاد قرارداد یا سبب پذیرفتن قرارداد با شرایط مورد توافق باشد؟ پاسخی که به این سؤال داده شد، این بود که در بحث ارائه نادرست اطلاعات در قواعد عمومی قراردادهای، همیشه ضروری است طرفی که درصدد فسخ قرارداد است، اثبات کند در انعقاد قرارداد به ارائه نادرست اطلاعات تکیه نموده است.

مجلس لردان انگلیس در پرونده «شرکت بیمه پان آتلانتیک علیه شرکت بیمه پان تاپ» به اتفاق آرا مقرر نمود، در صورتی که عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات اساسی به طور واقعی قرارداد را به همان مفهومی که در قواعد عمومی قراردادهای به کار می‌رود، تحت تأثیر قرار ندهد، بیمه‌گر نمی‌تواند برای فسخ قرارداد به آن استناد کند.^۳ مطابق حکم صادر شده در این پرونده، عدم تصریح به تأثیر عدم افشا و ارائه نادرست اطلاعات در انعقاد قرارداد در بند اول ماده ۲۰ قانون بیمه دریایی انگلیس را باید در کنار قاعده‌ای تفسیر کرد که امکان استفاده از قواعد عمومی قراردادهای را تا جایی که با قواعد قانون بیمه مصوب ۱۹۰۶ در تعارض نباشد، تجویز می‌کند و از طرفی لزوم تأثیر عدم افشا و ارائه نادرست اطلاعات در زمان نگارش قانون بیمه به صورت مطلوبی شناخته شده بود. به این ترتیب، نقض تعهد به رعایت دکترین حداکثر حسن‌نیت، خواه در

1. Bennett, H. op cit, p. 116.

2. Pan Atlantic Insurance Co Ltd and Another v Pine Top Insurance Co Ltd [1994] 3 All ER 581, HL

3. Bennett, H. op cit, p. 116.

قالب ارائه نادرست اطلاعات باشد یا عدم افشا، تا زمانی که سبب انعقاد قرارداد توسط بیمه‌گر نشود، پذیرفته نیست.^۱

مطابق پرونده فوق، این گونه نتیجه‌گیری شد که اگرچه به صراحت در بند دوم ماده ۱۸ قانون بیمه دریایی انگلیس در مورد رابطه سببیت مطلبی عنوان نشده است، با این وجود شرط تلویحی قرارداد بیمه می‌باشد. یعنی در قانون بیمه دریایی انگلیس تلویحاً بیان شده است که ارائه نادرست اطلاعات اساسی به بیمه‌گر حق فسخ قرارداد را نمی‌دهد، مگر اینکه ارائه نادرست اطلاعات سبب انعقاد قرارداد باشد.^۲ لذا علی‌رغم سکوت قانون بیمه دریایی انگلیس، با بررسی رویه قضایی می‌توان به این نتیجه رسید که وجود رابطه سببیت بین تعهد به افشای اطلاعات و انعقاد قرارداد بیمه امری ضروری است.

۱.۳. بررسی ضرورت رابطه سببیت در موارد خاص

همان طور که گفتیم، مطابق رویه قضایی انگلیس برای این که بیمه‌گر از حق فسخ قرارداد از ابتدا برخوردار باشد، بعد از اینکه اثبات نمود، عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات اساسی بوده است، باید اثبات کند که عدم افشا یا ارائه نادرست سبب انعقاد قرارداد توسط وی بوده است؛ به عبارت دیگر، وجود رابطه سببیت برای برخورداری بیمه‌گر از حق ابطال قرارداد ضروری است؛ در مسائل خارج از محدوده فوق، مقررات متفرقه و استثنایی وجود دارد که مطابق فرضیات این پژوهش نمی‌باشد. از جمله اینکه مطابق تبصره ۲ ماده ۸ «قانون بیمه اجباری خسارات وارد شده به شخص ثالث در اثر حوادث ناشی از وسایل نقلیه مصوب ۱۳۹۵»،^۳ اساساً مواد ۱۲ و ۱۳ «قانون بیمه ایران مصوب ۱۳۱۶» اعمال نمی‌گردد. البته باید تبصره ۲ ماده ۸ قانون فوق را تفسیر محدود کرد؛ به این شرح که مفهوم استثنا این است که عقد بیمه باطل می‌باشد، منتها بیمه‌گر نمی‌تواند در مقابل ثالث به این بطلان استناد کند. بلکه او باید خسارت زیان‌دیده را جبران کند و سپس حق دارد برای استرداد آنچه پرداخته است، به بیمه‌گذار رجوع کند.^۴

1. Ibid. p 117.

2. Hodges, S. *Law of Marine Insurance*, Cavendish Publishing, UK, 1996, p 91.

۳. در صورت بروز حادثه، بیمه‌گر مکلف است کلیه خسارات وارد شده را مطابق قانون پرداخت کند و مواد ۱۲ و ۱۳ قانون بیمه مصوب ۱۳۱۶/۲/۷ در این مورد اعمال نمی‌گردد.

۴. کاتوزیان، ناصر، ایزانلو، محسن، *الزامهای خارج از قرارداد (مسئولیت مدنی)*، تهران: نشر کتابخانه گنج‌دانش، ۱۳۹۷، ص ۴۱۵.

اما در حقوق بیمه مواردی نیز وجود دارند که رابطه سببیت در آنها به گونه‌ای خاص اعمال می‌شود. به منظور تبیین دقیق‌تر موضوع به تفکیک به بررسی هر یک از آنها می‌پردازیم تا به این نتیجه برسیم که این موارد نفی‌کننده قاعده ضرورت وجود رابطه سببیت نمی‌باشند.

۱.۳.۱. استقلال بیمه‌گر در کسب اطلاعات

وقتی که بیمه‌گر خودش اطلاعات مستقلی را به دست می‌آورد و بیمه‌گذار نقشی در ارائه اطلاعات به وی ندارد، رابطه سببیت وجود نخواهد داشت. البته فرصت کشف اطلاعات در قالب مطلب اخیر نمی‌گنجد؛ یعنی بیمه‌گذار نمی‌تواند اطلاعات اشتباهی را اظهار کند و سپس به این عذر که بیمه‌گر دسترسی به ابزار برای کشف اطلاعات صحیح را داشته است، از بار مسئولیت رهایی یابد. لذا در صورت ارائه نادرست اطلاعات، بیمه‌گذار همچنان وظیفه دارد نسبت به اصلاح منصفانه اطلاعات اقدام نماید.^۱

همچنین بیمه‌گذار می‌تواند در مقابل ادعای بطلان قرارداد توسط بیمه‌گر، مدعی شود اطلاعات اساسی توسط بیمه‌گر نادیده گرفته شده‌اند. برای نمونه، در پرونده «شرکت مارک ریچ علیه پورتمن»^۲ بیمه‌گذاران مدعی شدند، بیمه‌گر وظایف بیمه‌گری خود را نادیده گرفته است. به این منظور استدلال کردند، حتی در صورتی که اطلاعات اساسی مربوط به خطر مورد نظر افشا می‌شدند، بیمه‌گر هیچ توجهی به آنها نمی‌کرد.^۳ بنابراین در این قبیل موارد نیازی به اعمال قاعده سببیت وجود ندارد و بیمه‌گر به صرف اینکه اساسی بودن اطلاعات را اثبات کند از حق ابطال قرارداد بیمه برخوردار می‌شود.

۱.۳.۲. رابطه سببیت در فرض وجود چند بیمه‌گر

در بیمه خطرات کلان، یک روش استفاده از پذیرهنویسی یعنی دخالت چند بیمه‌گر و تقبل درصدی از خطر از سوی هر بیمه‌گر به کار می‌رود. در روش پذیرهنویسی هر پذیرهنویس با درج عبارتی دال بر تقبل درصدی از خطر، قبول خود را نسبت به ایجابی که متقاضی بیمه صادر کرده اعلام می‌نماید و گویا نسبت به هر بیمه‌گر پذیرهنویس قرارداد بیمه جداگانه‌ای منعقد می‌شود. تعدد قراردادهای بیمه نسبت به یک خطر، امر هماهنگی را بین بیمه‌گران دشوار می‌سازد. برای

1. Bennett, H. op cit, p. 126.

2. March Rich and Co AG v Portman [1996] 1 Lloyd's Rep 430; [1997] 1 Lloyd's Rep 225, CA.

3. Bennett, H. op cit, p. 126.

ارتقای کارایی روش پذیرهنویسی، شرط یا توافقی در بازار بیمه دریایی پدید آمده است که از آن با نام «شرط یا توافق راهبری»^۱ یاد می‌شود. بر اساس این توافق از میان بیمه‌گران پذیرهنویس یک بیمه‌گر به عنوان نماینده سایر پذیرهنویسان برگزیده می‌شود و به آن بیمه‌گر در اصطلاح «بیمه‌گر راهبر»^۲ اطلاق می‌گردد. این بیمه‌گر برای انجام امور معینی از سوی دیگری بیمه‌گران پذیرهنویس دارای اختیار است و تصمیمات او در حدود اختیاراتش، سایر پذیرهنویسان را متعهد می‌کند.^۳

به این ترتیب، بیمه در بازار بیمه‌گری منجر به تعدادی قرارداد جداگانه می‌شود که اساساً و نه لزوماً، با شرایط یکسان بین دلال و بیمه‌گر راهبر مورد توافق قرار می‌گیرد. از یک طرف، سطح ارائه اطلاعات به بیمه‌گرانی که از طریق پذیرهنویسی اقدام به انعقاد قرارداد می‌نمایند، ممکن است متفاوت باشد؛ از طرف دیگر بیمه‌گران بعدی از اعتماد به شهرت و تصمیم‌گیری بیمه‌گر راهبر برخوردارند. این امر موجب بروز مشکلاتی در اعمال قاعده تسبیب می‌گردد. پرواضح است که بیمه‌گر راهبر می‌تواند قرارداد را براساس هرگونه عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات که سبب انعقاد قرارداد بوده است، فسخ کند؛ اما آیا بیمه‌گران بعدی می‌توانند در شرایطی که هیچ‌گونه عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات نسبت به آنها وجود نداشته است، ادعای ابطال قرارداد بیمه را بکنند؟ برای مثال، در پرونده «پاسون علیه واتسون»^۴ مقرر شد ارائه نادرست اطلاعات که نسبت به بیمه‌گر راهبر انجام شده است و قرارداد را برای او قابل ابطال می‌کند، به طور تلویحی بیان می‌کند که در مورد بیمه‌گران بعدی نیز ارائه اطلاعات نادرست بوده است و به طور مشابه آنها نیز از ابتدا حق فسخ قرارداد را دارند. اما ارائه اطلاعات به بیمه‌گران میانی که بدون شناخت بیمه‌گر راهبر اقدام به انعقاد قرارداد بیمه نموده‌اند، مشمول استدلال اخیر نیست؛ زیرا هیچ دلیلی وجود ندارد که آنها به خاطر اعتماد به بیمه‌گر راهبر اقدام به انعقاد قرارداد نموده‌اند. در پرونده «زفیر»^۵ نیز وجود چنین قاعده‌ای پذیرفته شد، اما از پذیرش آن برای اظهارات خارج از قرارداد دلال امتناع گردید.^۶

1. Leading underwriting agreement/clause.

2. Leading underwriter.

۳. بنانیاسری، ماشاءالله، «تقریرات درس حقوق بیمه بازرگانی»، دانشگاه شهید بهشتی تهران، سال تحصیلی ۹۳-۹۲.

4. pawson v watson (1778) 2 Cowp 785.

5. The Zephyr

6. Bennett, H. op cit, p. 124.

همین قاعده در پرونده‌های بعدی نیز پذیرفته شد، ولی برخی آرا تحلیل‌های متفاوتی را اتخاذ نموده‌اند که به ارائه اطلاعات توسط دلال به هریک از بیمه‌گران میانی بعدی تمرکز دارند. می‌توان این گونه تلقی نمود که دلال به طور تلویحی به هر بیمه‌گر بعدی اطلاعاتی را ارائه نموده که همان اطلاعات به درستی به بیمه‌گر راهبر ارائه شده و ارائه اطلاعات به درستی انجام شده است. از طرف دیگر، این واقعیت که ارائه اطلاعات به درستی به بیمه‌گر راهبر انجام نشده است، خود اطلاعات اساسی محسوب می‌شود که نیازمند افشا برای بیمه‌گران بعدی است. هر یک از بیمه‌گران بعدی به صورت مستقل تصمیم خود را در خصوص اینکه خطر مورد نظر را پذیره‌نویسی نمایند یا خیر، اتخاذ تصمیم می‌نمایند و در صورتی که خطر را پذیره‌نویسی کنند، تصمیم می‌گیرند که چند درصد آن را بپذیرند و آیا شرایط را به گونه‌ای که با بیمه‌گر راهبر توافق شده است، بپذیرند یا خیر. علی‌رغم این موضوع، به خاطر پذیره‌نویسی بیمه‌گر راهبر اعتماد قابل توجهی وجود دارد، به گونه‌ای که متقاعد ساختن دادگاه به اینکه بیمه‌گر بعدی اگر تصمیم‌گیری بیمه‌گر راهبر را در مورد خطر موضوع بیمه می‌دانست، تصمیم دیگری را در خصوص آن خطر می‌گرفت، امر دشواری نیست.^۱

۱.۳.۳. رابطه سببیت در فرض عدم افشای اطلاعات

رابطه سببیت می‌تواند به راحتی در دعوی فسخ قرارداد از ابتدا به دلیل ارائه نادرست اطلاعات به کار رود، اما احتمالاً در دعوی فسخ قرارداد به دلیل عدم افشای اطلاعات این گونه نباشد، زیرا ممکن است بیمه‌گر مجبور به اثبات این امر شود که چیزی سبب انعقاد قرارداد شده که در مورد آن سکوت شده است. سؤالی که مطرح می‌شود، این است که آیا امری می‌تواند سبب انعقاد قرارداد توسط شخصی بشود که هیچ اطلاعاتی در مورد آن ندارد؟ در پرونده «پاین تاپ» به تحلیل این امر پرداخته شد و این نتیجه به دست آمد که رابطه سببیت باید همان طوری که در مورد دعوی فسخ قرارداد به دلیل ارائه نادرست اطلاعات استفاده می‌شود، در مورد عدم افشای اطلاعات نیز به کار گرفته شود.^۲

1. Bennett, H. op cit, p. 125.

2. Hodges, S. *Cases and Materials on Marine Insurance Law*, Cavendish Publishing, UK, 1999, p 263.

مسئله‌ای که در پرونده فوق مطرح شد، این بود که آیا می‌توان نتیجه گرفت معیار رابطه سببیت واقعی در دعوی فسخ قرارداد به دلیل عدم افشای اطلاعات نیز اعمال می‌گردد. باید اذعان داشت استدلالی که در خصوص استفاده قواعد عمومی قراردادها در مورد ارائه نادرست اطلاعات مطرح شد، در اینجا قابل طرح نیست؛ زیرا در خصوص عدم افشای اطلاعات، قواعد عمومی قراردادها مسکوت است. سؤالی که مطرح می‌شود، این است که آیا نتیجه قابل قبولی است که بند اول ماده ۲۰ قانون بیمه دریایی انگلیس بیان کند، ارائه نادرست اطلاعات باید سبب انعقاد قرارداد شود، ولی چنین الزامی در مورد بند اول ماده ۱۸ قانون و در مورد عدم افشای اطلاعات وجود نداشته باشد؛ پاسخ بدون تردید منفی است. ضمن اینکه در عمل ترسیم مرزی بین عدم افشا و ارائه نادرست اطلاعات ممکن نیست. در اینجا هیچ گونه تعرضی به رویه قضایی ثابت شده سابق نمی‌گردد. بلکه در سال‌های اخیر است که این مسئله حادث شده است. در حال حاضر، در مواجهه با این مسئله، به نظر باید عدالت را اجرا کرد و نتیجه گرفت که رابطه سببیت طبق قانون بیمه دریایی انگلیس ضروری است؛ یعنی در صورتی که عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات سبب انعقاد قرارداد نشده باشد، بیمه‌گر با استناد به آن نمی‌تواند نسبت به فسخ قرارداد از ابتدا اقدام نماید.^۱ قبل از پرونده پایین تاپ نیز رویه قضایی انگلیس امکان اعمال قاعده تسبیب در فرض عدم افشای اطلاعات را تلویحاً در پرونده «شرکت برگر لایت دیفیوزرز و پُلاک»^۲ تجویز نموده بود.^۳

همچنین سابقاً نیز در پرونده «کارتز علیه بوهم»^۴ به لزوم اثبات اعتماد توسط بیمه‌گران تأکید و به این شرح استدلال شده بود که بیمه‌گر براساس این اعتماد اقدام به انعقاد قرارداد می‌کند که بیمه‌گذار هیچ‌گونه اطلاعات شناخته شده‌ای را مخفی ننموده است تا بیمه‌گر را گمراه کند که آن اطلاعات وجود ندارند و به گونه‌ای اقدام به ارزیابی خطر نماید که گویی آن خطر وجود نداشته است. در پرونده فوق به تشابه عدم افشا و ارائه نادرست اطلاعات تأکید و استدلال شده است که دکتین حسن نیت عدم افشا را به ارائه نادرست اطلاعات تبدیل می‌کند؛ زیرا بیمه‌گذاری که اقدام

1. Hodges, S. *Cases and Materials on Marine Insurance Law*, op cit, p. 263.

2. *Berger and Light Diffusers Ltd v Pollock*.

3. Hodges, S. *Cases and Materials on Marine Insurance Law*, op cit, p. 264.

4. *Carter v Boehm*

به افشای تمام اطلاعات نمی‌نماید، به طور مؤثری اقدام به ارائه نادرست وضعیت صحیح امور می‌کند.^۱

۲. معیار تشخیص و نحوه اثبات رابطه سببیت

حال پس از مشخص شدن مفهوم رابطه سببیت و ضرورت وجود آن، این سؤال مطرح می‌شود که آیا معیاری برای شناسایی وجود رابطه سببیت وجود دارد یا خیر. در صورت مثبت بودن پاسخ، چه شخصی و به چه طریقی باید وجود رابطه سببیت را اثبات کند. آیا به صرف اثبات اساسی بودن اطلاعات افشا نشده توسط بیمه‌گر می‌توان به این نتیجه رسید که رابطه سببیت نیز به صورت مفروض احراز می‌گردد؟ برای پاسخ به این سؤالات و تحلیل آنها در بند اول گفتار حاضر به بررسی «معیار تشخیص رابطه سببیت» می‌پردازیم و در بند دوم در مورد «نحوه اثبات رابطه سببیت» مطالعه می‌نماییم.

۲.۱. معیار تشخیص رابطه سببیت

مطابق بند ۲ ماده ۱۸ قانون بیمه دریایی انگلیس، اطلاعاتی اساسی محسوب می‌شوند که بر تصمیم یک بیمه‌گر محتاط در تعیین حق بیمه یا تعیین پذیرش مخاطره تأثیرگذار باشند. از عبارات این مقرر این نتیجه حاصل می‌شود که قانون بیمه دریایی انگلیس در تعیین اساسی بودن اطلاعات معیار نوعی را پذیرفته است. برخلاف حقوق انگلیس، قانون بیمه ایران معیار اساسی بودن اطلاعات را مشخص ننموده و صرفاً در ماده ۱۲ قانون بیان کرده است: «مطالب اظهارنشده یا اظهارات کاذبه طوری باشد که موضوع خطر را تغییر داده یا از اهمیت آن در نظر بیمه‌گر بکاهد». به نظر می‌رسد قانون‌گذار ایران بدون ورود به نظریات نوعی یا شخصی اساسی بودن اطلاعات، معیاری دوگانه را ارائه نموده است؛ بدین معنا که هم اطلاعات بر طبق معیار نوعی اساسی باشد و هم بر ذهن بیمه‌گر تأثیر بگذارد.^۲

حال سؤالی که مطرح می‌شود، این است که آیا در خصوص رابطه سببیت بین تعهد به افشای اطلاعات و انعقاد قرارداد نیز همین معیار نوعی بودن باید اعمال شود یا باید معیار شخصی را نیز

1. Lowry, J. "Redrawing the Parameters of Good Faith in Insurance Contracts", op cit, p. 344.
 ۲. محمدی، مجتبی، «دکترین حداکثر حسن نیت در قراردادهای بیمه دریایی»، پایان نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه شهید بهشتی، سال ۱۳۹۵، ص ۴۵.

دخیل نمود. به عبارت دیگر، آیا بیمه‌گر پس از اینکه اثبات نمود اطلاعات مورد نظر طبق معیار نوعی اساسی محسوب می‌شوند، باید این موضوع را نیز ثابت کند که این اطلاعات بر ذهن او تأثیر گذاشته است یا خیر.

در رویه قضایی انگلیس، در پرونده‌ای به نام «پاین تاپ» استدلال‌هایی مطرح شده است. با بررسی این استدلال‌ها می‌توان به این نتیجه رسید که بند ۲ ماده ۱۸ قانون بیمه دریایی انگلیس در خصوص اساسی بودن معیار نوعی را ایجاد نموده، ولی در خصوص علت انعقاد قرارداد توسط بیمه‌گر استثنایی را ایجاد نکرده است و به همین دلیل باید به قواعد عمومی قراردادهای رجوع نمود و در این خصوص رابطه سببیت در انعقاد قرارداد، به همان مفهوم ذکر شده در قواعد عمومی قراردادهای می‌باشد. با توجه به اینکه در قواعد عمومی قراردادهای، معیار شخصی بودن در خصوص رابطه سببیت اعمال می‌گردد، لذا در حقوق بیمه نیز باید همین معیار شخصی بودن را لحاظ کرد و معتقد بر این بود که بیمه‌گر بعد از اینکه اثبات نمود اطلاعات بر طبق معیار نوعی اساسی محسوب می‌شوند، باید این موضوع را نیز اثبات کند که این اطلاعات سبب انعقاد قرارداد شده‌اند.^۱

در حقوق ایران «وجود جهت تعهد» از ارکان عقد نیست و مطابق بند ۴ ماده ۲۱۷ قانون مدنی «در معامله لازم نیست که جهت آن تصریح شود...» و همین که جهت تعهد نامشروع در عقد تصریح نشود، کافی است.^۲ جهت، در این ماده به معنی انگیزه قاطع و باعث آمده است. جهت تعهد، امری است فنی که به ساختمان عقد بیش از انگیزه‌های دو طرف ارتباط دارد و چهره نوعی دارد. ولی برخلاف جهت تعهد، «جهت معامله» امری است شخصی و در هر عقد باید جداگانه مطالعه شود. جهت معامله، دلایلی است که هر یک از دو طرف را به انجام معامله برانگیخته است.^۳

لذا در حقوق ایران، جهت معامله یا همان رابطه سببیت در انعقاد قرارداد بر طبق معیار شخصی سنجیده می‌شود. بنابراین با توجه به اینکه در خصوص رابطه سببیت در قراردادهای بیمه

1. Hodges, S. *Cases and Materials on Marine Insurance Law*, op cit, p. 262.

۲. لازم به ذکر است که در حقوق ایران بین جهت تعهد که امری خصوصی و فردی است، با سبب تعهد که امری نوعی است، تمایزی ایجاد نشده است.

۳. کاتوزیان، ناصر، *قواعد عمومی قراردادهای*، جلد ۲، تهران: انتشارات شرکت سهامی انتشار، چاپ دوم، ۱۳۹۱، ص ۲۶۹.

دلیلی برای استثنا شدن از قواعد عمومی قراردادها وجود ندارد و می‌توان به این نتیجه رسید که منظور ماده ۱۲ قانون بیمه ایران این است که بیمه‌گر باید بر طبق معیار شخصی اثبات کند، به سبب عدم افشا یا ارائه نادرست اقدام به انعقاد قرارداد نموده است.

۲.۲. نحوه اثبات رابطه سببیت

پس از اینکه اثبات شد عدم افشا یا ارائه اطلاعات مطابق معیار نوعی اساسی هستند و به این مرحله رسیدیم که آیا عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات بر اساس معیار شخصی سبب انعقاد قرارداد توسط بیمه‌گر شده است یا خیر؛ این سؤال مطرح می‌شود که چه شخصی باید تأثیر عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات را در انعقاد قرارداد اثبات کند. آیا بیمه‌گر پس از اثبات اساسی بودن عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات، باید اثبات کند که به سبب عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات اقدام به انعقاد قرارداد نموده است یا اینکه بیمه‌گذار باید اثبات کند عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات اساسی تأثیر واقعی بر انعقاد قرارداد نداشته است و به عبارتی دیگر آیا می‌توان قائل به وجود فرضی به نفع بیمه‌گر شد که با اثبات اساسی بودن عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات، رابطه سببیت بین عدم افشا یا ارائه اطلاعات خود به خود ثابت می‌شود و بیمه‌گذار صرفاً می‌تواند نسبت به ارائه دلیل برای رد نمودن این فرض قانونی نماید؟

در رویه قضایی انگلیس در خصوص مسئله فوق اختلاف نظر وجود دارد که همین اختلاف نظر در پرونده «پاین تاپ» نیز بین قضات وجود داشت؛ «لرد ماستیل» در پرونده «پاین تاپ» معتقد بود که فرض رابطه سببیت به نفع بیمه‌گر وجود دارد؛ به عبارت دیگر، بیمه‌گر نیازی به ارائه دلیل در مورد وجود رابطه سببیت ندارد و این بیمه‌گذار است که باید خلاف آن را اثبات کند. بیمه‌گذار وظیفه سختی در قانع کردن دادگاه دارد که عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات هیچ تأثیری بر انعقاد قرارداد نداشته‌اند.^۱

«لرد گاف»، ضمن مخالفت با نظر «لرد ماستیل»، در پرونده فوق این گونه نتیجه گرفت که لزوم اثبات رابطه سببیت توسط بیمه‌گر در پاسخ به انتقادات وارد بر سختی تعهد به رعایت حداکثر حسن نیت بوده است. وی استدلال نمود که فقدان این الزام موجب شده است معیار

1. Hodges, S. *Cases and Materials on Marine Insurance Law*, op cit, p. 266.

اساسی بودن اطلاعات به «معیار تأثیر قطعی»^۱ متمایل شود. همچنین، دیدگاه «لرد ماستیل» شدیداً با مخالفت «لرد لوید» نیز مواجه شد. در نهایت مجلس لردان مقرر نمود وقتی اطلاعات اساسی‌ای که تا این حد واضح است، افشا نشود، رابطه سببیت نتیجه گرفته می‌شود، ولی پاسخ روشنی برای مسئله فوق ارائه نمود.^۲

از آنجایی که در پرونده فوق ضروری نبوده است که «لرد ماستیل» مسئله مزبور را توضیح دهد و از طرفی پاسخ سؤال در هاله‌ای از ابهام باقی ماند، این مسئله برای تفسیر در سایر پرونده‌های بعدی، از جمله «سینت پاول فایر و مراین علیه مک کانل»^۳ و «مارک ریچ و شرکت اِ جی علیه پورتمَن»، مفتوح ماند. هر دو رأی اخیر اشاره نمودند که به صورت مستقل از بحث اساسی بودن، در شرایط معینی بیمه‌گر باید رابطه سببیت را اثبات کند.^۴ یعنی برخلاف نظر «لرد ماستیل»، این بیمه‌گر است که باید اثبات کند به سبب عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات اقدام به انعقاد قرارداد نموده است.

مطابق پرونده «سینت پاول فایر و مراین علیه مک کانل»، وجود چنین فرضی به نفع بیمه‌گر در متون معتبر شناسایی نشده است. این گونه بیان شده است که مطابق این قانون نمی‌توان از اثبات اساسی بودن، رابطه سببیت را نیز احراز کرد، اگرچه ممکن است پرونده‌های ساده‌ای وجود داشته باشد که اساسی بودن به قدری آشکار باشد که بتوان نتیجه گرفت بیمه‌گر به‌خاطر عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات نسبت به انعقاد قرارداد اقدام نموده است، اما حتی در این پرونده‌های استثنایی، این استنتاج صرفاً یک امر ظاهری است و امکان دارد با دلایل معارض رد شود. مطابق پرونده «اسمیت علیه چادویک»^۵ نیز هیچ مستندی مبنی بر وجود فرض به نفع بیمه‌گر وجود ندارد.^۶

در برخی موارد، امکان کسب دلیل از بیمه‌گر بنا به جهاتی موجه وجود ندارد. در این مواقع و در صورت وجود برخی شرایط دیگر می‌توان از فرض وجود رابطه سببیت بهره‌مند شد. فرض رابطه سببیت صرفاً در پرونده‌هایی نقش ایفا می‌کند که امکان کسب دلیل از بیمه‌گر بنا به دلایل

1. Decisive influence test.

2. Lowry, J. "Redrawing the Parameters of Good Faith in Insurance Contracts", op cit, p. 359.

3. St Paul Fire and Marine v McConnell [1995] 2 Lloyd's Rep 116, CA.

4. Hodges, S. *Cases and Materials on Marine Insurance Law*, op cit, p. 266.

5. Smith v Chadwick [1884] p App Cas 187.

6. Hodges, S. *Cases and Materials on Marine Insurance Law*, op cit, p. 266.

مطلوبی وجود ندارد و همچنین دلیلی وجود ندارد که در نظر گرفت بیمه‌گر مفروض به طریقی به جز آنچه بیمه‌گر محتاط عمل می‌نماید، اقدام کرده است. در پرونده‌هایی که بیمه‌گر برای ارائه دلایل به دادگاه احضار شده است و دادگاه به طور موثق نمی‌تواند تصمیم خود را در مورد مسئله رابطه سببیت اتخاذ کند، دفاع بیمه‌گر در مورد عدم افشا باید رد شود، زیرا قادر نخواهد بود اثبات کند که به دلیل عدم افشای اطلاعات نسبت به انعقاد قرارداد با شروط مورد توافق اقدام نموده است. در این حالت، بیمه‌گر است که باید اثبات کند عدم افشا سبب پذیرش خطر موضوع قرارداد بیمه شده است.^۱

به همین طریق، این موضوع در پرونده «برگر و لایت دیفیوزرز علیه پُلاک» به این شرح بیان شده است که بار اثبات اساسی بودن عدم افشای اطلاعات اساسی برعهده خواننده (بیمه‌گر) است. مطابق این پرونده، مستندات متعددی وجود دارد که در آنها احکام قضایی به مطلوب بودن این موضوع تأکید کرده‌اند که بیمه‌گر در موارد شبهه اقدام به ارائه دلیل نماید. البته تأثیر عدم افشای اطلاعات ممکن است بسیار روشن باشد و دادگاه برای صدور حکم به نفع بیمه‌گر، وی را ملزم به ارائه هیچ دلیلی نکند یا دلایل اندکی مطالبه نماید. از طرف دیگر، در پرونده‌های مورد تردید دادگاه ممکن است قبل از اینکه مقرر کند بیمه‌گر حق فسخ قرارداد را دارد، وی را ملزم به ارائه دلیل نماید. به نظر می‌رسد از بیمه‌گر باید تحقیق شود و این امر باید تبدیل به روبه در تمام پرونده‌های مورد تردید گردد، حتی در صورتی که لازم به تحقیق از یک بیمه‌گر پذیره‌نویس مستقل یا دلال بیمه شود.^۲

لذا همان طور که اشاره شد، فرض رابطه سببیت در پرونده‌های بعد از «پان آتلانتیک» پذیرشی متغیر داشته است. از دیدگاه بیمه‌گذار، رویه قضایی جدید از طریق محدود ساختن قلمرو فرض رابطه سببیت به پرونده‌های استثنایی درصدد حفظ محاسن لزوم این فرض بوده است. برای مثال، در پرونده «مارک ریچ علیه پورتمن»، پیشنهاد شد این فرض اعمال نخواهد شد، مگر اینکه دلایل مطلوبی به نفع بیمه‌گر وجود داشته باشد که دلیلی برای اثبات وجود رابطه سببیت ارائه ندهد. مطابق این پرونده، در مواردی که دادگاه در تشخیص وجود رابطه سببیت در تردید

1. Ibid. p. 267.

2. Ibid. p. 266.

است، ادعای ابطال قرارداد بیمه به دلیل عدم افشای اطلاعات باید رد شود؛ زیرا برعهده بیمه‌گر است که اثبات کند عدم افشا سبب انعقاد قرارداد بوده است.

در پرونده‌های بعدی نیز همین استدلال تکرار شد؛ برای مثال در پرونده «آسی کورازیونی جنرالی اسپا علیه عرب اینشورنس گروپ»^۱ دادگاه تجدیدنظر این دیدگاه را اتخاذ نمود که اگرچه لازم نیست عدم افشای اطلاعات سبب انحصاری انعقاد قرارداد توسط بیمه‌گر باشد، ضروری است بیمه‌گر مفروض به سبب آن اقدام به انعقاد قرارداد نماید. به طور قابل توجهی، اکثریت اعضای دادگاه تجدیدنظر از آرای سابق پیروی نمودند، مبنی بر اینکه بیمه‌گر باید برای اثبات حالت ذهنی خود اقدام به ارائه دلیل کند. بنابراین، مطلب اخیر به بیمه‌گذار فرصت بازجویی از بیمه‌گر را می‌دهد تا بتواند اثبات کند بیمه‌گر به سبب عدم افشای اطلاعات اقدام به انعقاد قرارداد نموده است، بلکه حتی در صورتی که آن اطلاعات اساسی افشا می‌شدند نیز، بیمه‌گر اقدام به انعقاد قرارداد می‌کرد. در صورتی که بیمه‌گر بدون دلیل موجهی نتواند نسبت به ارائه مستندات خود اقدام کند، فرض رابطه سببیت اعمال نخواهد شود.

در پرونده «آسیکورازیونی جنرالی اسپا علیه عرب اینشورنس گروپ»^۲، در خصوص اینکه بار اثبات وجود رابطه سببیت برعهده کدام طرف قرارداد است، به این شرح استدلال شد که^۳ اولاً به منظور برخورداری از حق ابطال قرارداد بیمه یا بیمه اتکایی، بیمه‌گر یا بیمه‌گر اتکایی بر اساس تعادل احتمالات باید اثبات کند که به سبب عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات اساسی نسبت به انعقاد قرارداد اقدام نموده است. ثانیاً هیچ فرض قانونی‌ای وجود ندارد که بیمه‌گر به سبب عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات نسبت به انعقاد قرارداد اقدام نموده است.^۴ ثالثاً حقایق ممکن است به گونه‌ای باشند که در غیاب مستندات اثباتی نتیجه گرفته شود که بیمه‌گر یا بیمه‌گر اتکایی خاص به سبب عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات اساسی نسبت به انعقاد قرارداد اقدام نموده است. رابعاً به منظور اثبات رابطه سببیت، بیمه‌گر یا بیمه‌گر اتکایی باید اثبات کند که عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات دلیل مؤثری در انعقاد قرارداد با شروط مقرر بوده است. بنابراین او حداقل

1. Assicurazioni Generali SpA v Arab Insurance Group (BSC) [2003] 1 WLR 577.

2. Assicurazioni Generali SpA v Arab Insurance Group (BSC).

3. Further Study refer to: Clarke, "Recession: inducement and goof faith", 2004, CLJ 1.

۴. مسئله وجود فرض رابطه سببیت بین نویسندگان حقوقی اختلافی است، همان طوری که در مبحث آتی بحث خواهد شد، به نظر می‌رسد وقتی که چند بیمه‌گر وجود داشته باشد، فرض رابطه سببیت اعمال خواهد شد.

باید اثبات کند که در صورت فقدان آن عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات، نسبت به انعقاد قرارداد اقدام نمی‌کرده‌است. به عبارت دیگر، نیازی نیست که اثبات کند آن عدم افشا یا ارائه نادرست اطلاعات تنها دلیل اقدام او بوده است.^۱

1. Lowry, J. "Redrawing the Parameters of Good Faith in Insurance Contracts", op cit, p. 361.

نتیجه گیری

آنچه در این نوشتار آمد، توصیف و تحلیل رابطه بین عدم افشا و ارائه نادرست اطلاعات و امکان برخورداری بیمه‌گر از حق فسخ قرارداد بیمه دریایی بود. بیمه‌گر پس از اینکه اثبات نمود اطلاعات افشا نشده اساسی هستند، باید ثابت کند که همین عدم افشا و ارائه نادرست اطلاعات سبب انعقاد قرارداد بیمه شده است. منظور از رابطه سببیت در حقوق بیمه دریایی این است که عدم افشا و ارائه نادرست اطلاعات سبب انعقاد قرارداد بوده است. همان‌طور که اشاره شد، قانون بیمه ایران مصوب ۱۳۱۶ و قانون بیمه دریایی انگلیس مصوب ۱۹۰۶ در خصوص رابطه سببیت بین عدم افشای اطلاعات و ارائه نادرست اطلاعات با انعقاد قرارداد بیمه مسکوت هستند. رویه قضایی انگلیس به این نتیجه رسیده است که صرف عدم افشا و ارائه نادرست اطلاعات در غیاب برخی شرایط خاص، لطمه‌ای به اعتبار قرارداد بیمه دریایی وارد نمی‌کند و بیمه‌گر لزوماً از حق فسخ قرارداد بیمه برخوردار نمی‌شود و ضروری است که عدم افشای اطلاعات و ارائه نادرست اطلاعات موجب انعقاد قرارداد بیمه شده باشد که همین نتیجه برای حقوق ایران نیز پذیرفتنی است.

اگرچه معیار اساسی بودن اطلاعات در حقوق بیمه دریایی، معیار نوعی است، ولی برای تشخیص وجود رابطه سببیت معیار نوعی کافی نیست و ضروری است بیمه‌گر مفروض نیز به سبب عدم افشای اطلاعات و ارائه نادرست اطلاعات اقدام به انعقاد قرارداد بیمه نموده باشد و در این خصوص، همان معیار شخصی قواعد عمومی قراردادها اعمال می‌گردد. همان‌گونه که ذکر شد، برای اثبات وجود رابطه سببیت هیچ‌گونه فرضی به نفع بیمه‌گر وجود ندارد و این بیمه‌گر است که باید اثبات کند به سبب عدم افشا و ارائه نادرست اطلاعات اقدام به انعقاد قرارداد بیمه نموده است و صرفاً در موارد خاصی که مشروحاً در متن مقاله توضیح داده شد، امکان استفاده از این فرض به نفع بیمه‌گر وجود دارد.

بنابراین با توجه به تبعات اقتصادی سنگین ابطال قرارداد بیمه دریایی، به نظر می‌رسد قانون‌گذار ایران می‌بایست در راستای اصلاح قانون، نخست به توصیف رابطه سببیت بین عدم افشا و ارائه نادرست اطلاعات اهتمام ورزد، سپس اقدام به مضیق نمودن موارد بطلان و حق فسخ قرارداد بیمه دریایی از طریق الزام وجود رابطه سببیت بین عدم افشا و ارائه نادرست اطلاعات و الزام بیمه‌گر به اثبات وجود این رابطه نماید.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

کتاب

۱. صادقی نشاط، امیر، *حقوق بیمه دریایی*، تهران: نشر میزان، چاپ دوم، ۱۳۹۱.
۲. کاتوزیان، ناصر و ایزانلو، محسن، *الزام های خارج از قرارداد (مسئولیت مدنی)*، تهران: نشر کتابخانه گنج دانش، ۱۳۹۷.
۳. کاتوزیان، ناصر، *قواعد عمومی قراردادها*، جلد ۲، تهران: انتشارات شرکت سهامی انتشار، چاپ دوم، ۱۳۹۱.
۴. کریمی، آیت، *کلیات بیمه*، تهران: نشر پژوهشکده بیمه، چاپ چهارم، ۱۳۹۵.

مقاله

۵. امینی، منصور و یحیی ابراهیمی، *حسن نیت در قراردادها: از نظریه تا عمل؛ نگاهی به موضوع در نظام حقوقی کامن لا*، مجله تحقیقات حقوقی، دوره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۰، شماره ۲.
۶. السان، مصطفی و محمدرضا منوچهری، *حدود تعهدات بیمه‌گذار به دادن اطلاعات در بیمه‌های اشخاص*، مجله پژوهشنامه بیمه، تابستان ۱۳۸۸، شماره‌های ۹۳ و ۹۴.
- پایان نامه و تقریرات درسی
۷. بنانیاسری، ماشاءالله، «تقریرات درس حقوق بیمه بازرگانی»، دانشگاه شهید بهشتی تهران، سال تحصیلی ۹۳-۹۲.
۸. محمدی، مجتبی، «دکترین حداکثر حسن نیت در قراردادهای بیمه دریایی»، پایان نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه شهید بهشتی، سال ۱۳۹۵.

ب) منابع انگلیسی

Books

9. Bennett, Howard, *The Law of Marine Insurance*, Oxford Publication, UK, 2007.

10. Herbert, William, *The Law of Contracts*, Cincinnati: W.H. Anderson Co. Publication, 1905.
11. Hodges, Susan, *Cases and Materials on Marine Insurance Law*, Cavendish Publishing, UK, 1999.
12. Hodges, Susan, *Law of Marine Insurance*, Cavendish Publishing, UK, 1996.
13. Simon Salzedo, *BA (Oxon), ACA, DipLaw & Peter Brunner, BA, LLB (Cantab), Briefcase on Contract Law*, Cavendish Publishing, 1999.
14. Treitel, Sir Guenter, *The Law of Contract, Thomson (Sweet & Maxwell) publication*, Eleventh Edition, 2003.

Articles

15. Lowry, John and Rawlings, Philip, Insurers, "Claims and the Boundaries of Good Faith", 68 *Modern Law Review*, 82, 2005.
16. Lowry, John, "Whither the Duty of Good Faith in UK Insurance Contracts", 16, *Connecticut Insurance Law Journal*, 97, 2009-2010.
17. Lowry, John, "Redrawing the Parameters of Good Faith in Insurance Contracts", *Current Legal Problems UCL*, Volume 60, 2007.

Cases

18. Assicurazioni Generali SpA v Arab Insurance Group (BSC) [2003] 1 WLR 577.
19. Attwood v Small and Others (1838) HL.
20. Berger & Light Diffusers Ltd Pollack [1973] 2 Lloyd's Rep. 442.
21. Edgington v Fitzmaurice and Others (1884) CA.
22. March Rich and Co AG v Portman [1996] 1 Lloyd's Rep 430; [1997] 1 Lloyd's Rep 225, CA.
23. Pan Atlantic Insurance Co Ltd and Another v Pine Top Insurance Co Ltd [1994] 3 All ER 581, HL.
24. pawson v watson [1778] 2 Cowp 785.
25. Redgrave v Hurd (1881) CA.
26. Smith v Chadwick [1884] p App Cas 187.
27. St Paul Fire and Marine v McConnell [1995] 2 Lloyd's Rep 116, CA.
28. Swindle v Harrison [1997] 4 All E.R. 705 at 727.

